

MOLNÁR VILMOS

Gondolatok Tamási Áron prózájáról

Tamási prózájának jellemzői: költőiség és játékoság. Költőiség ott, ahol az érzéstől túlcsonduló lélek a lírát hívja segítségül az ámulatos vagy éppen rettenetes valóság szavakba öntéséhez; játékoság ott, ahol nyelvében és nyelvével ficánkol a székely, ha már a szűkké lett életben, présként szorító mindennapokban nagyon nem ficánkolhat.

A költőiség főleg a leíró részekben jelentkezik. Meghökkenítő, de igen találó hasonlatok, metaforák, költői képek me-revítik ki ámulatos művészfotókként az élet hétköznapi jelenségeit, vagy olykor borzalmas látványait: „...a friss fényben piros szájjal dalolnak a hazajött fecskék; olyanok éppen, mint apró kicsi papok, kik az első miséjüket éneklék.” (*Rendes feltámadás*) „A hátuk megett egy égő falu képében Ferenc Jóska pászortüze lobogott.” (*Siratnivaló székely*)

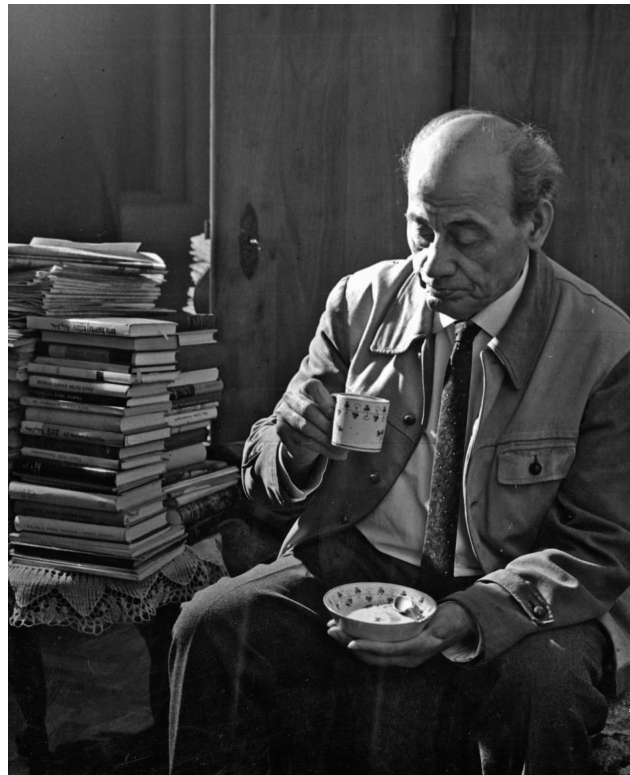
A játékoságot illetően Tamásinak nem kellett messze mennie: a szavakkal való figurázás, a mondandó cseles ide-oda görgetése, mígnem váratlanul beletalál egy bizonyos, jó előre kipécézett lyukba, vagy pedig a párbeszéd oda-vissza szürkáló jellege, ami helyzettől és embertől függően a barátságos évődéstől a durva leégetésig terjedhet, gyakori társalgási forma a székelyeknél. Már amikor kedv, tehetség és alkalom találatik rá.

Az éles nyelvű, ugratós megjegyzésekből és a hasonló módon megválaszolt mondatokból álló párbeszéd nem új találmány az irodalomban. 1580-ban Angliában a mára elfeledett John Lyly

Euphuus című regénye valóságos divatát teremtette meg az efféle dialógusoknak, nevét is erről kapta a stílus: eufuizmus (nem tévesztendő össze az eufemizmussal). Keresett, leleményes, ellentétekkel teli élcelődést jelent. Akkoriban sok szerzőre hatott ez az irány, a legismertebb közülük William Shakespeare. Amikor még gimnazistaként olvastam az avoni hatyú színműveit, meglepődtem, hogy a párbeszédnek néhol mennyire hajznak Tamási szereplőinek szövegeire, mintha csak *lütöre menet* Farkaslakáról Udvarhelyre hangzanának el. Szemléltetőül álljon itt egy rövid párbeszéd a *Sok hűbő semmiért*-ből Szabó Lőrinc fordításában: „*Beatrice*: Ha varjút ugat meg a kutyám, azt is szívesebben hallgatom, mint azt, ha férfi szerelmet vall. [...] *Benedetto*: Kiválóan taníthatnád nyelvelni a papagájt. *Beatrice*: Többet ér egy madár az én nyelvemmel, mint egy barom a tiédde. *Benedetto*: Bár a paripám volna olyan szilaj és kitartó, mint a nyelved! No, Isten hírével – én végeztem. *Beatrice*: Farol a paripád – mindig ez a vége.” Ez az évődős párbeszéd simán elhangozhatott volna egy székely falusi bálban is, ahol a fiú kihívja a lányt a tornácra, hogy tegye neki a szépet a sötétben.

De csak érdekes analógiáról van szó. Tamási természetesen nem Shakespeare-től tanult játszani a szavakkal. A nyelvi ficánkolásra hajlamos fogalmazási készség és az élesnyelvűség mindig is jellemzői voltak a székely beszédmódnak. Nem megsértődni, hanem méltóképpen visszavágni illet rá. A Székelyföld ma már nem pont olyan – még a falvak sem egészen – mint Tamási idejében. Mindazonáltal, ha úgy adódik alkalom, személy, s főleg pedig kedv, még ma is hallani

1965-ben, budapesti otthonában (Petőfi Irodalmi Múzeum, fotó: Gink Károly)

errefelé figurázó, ízes székely párbeszédet. Nem kell ehhez fellapozni Tamási valamelyik művét, közvetlenül is lehet meríteni a forrásból. Helyi vonatkon, autóbuszokon, kocsmákban gyakran hangzanak el olyan szövegek, amelyek hallatán a búskomorságban szenvedő is nevetőgörcsöt kap. A székely nyelvjárásban folyton felbukkanó játékos szófordulatok, ironikus és önironikus megfogalmazási módok alkalomadtán elviselhetőbbé tudják tenni a sanyarúságot is. Egy magából kifordult világban képesek megteremteni az otthonosság érzetét.

Prózájában Tamási gyakran a népmesék természetességével ötvözi a fantasztikumot a realitással. Két példa: a *Rendes feltámadás* c. novella és a *Jégtörő Mátyás* c. kisregény. Ezek az írások akkor születtek, amikor a latin-amerikai irodalom kapcsán emlegetett „mágikus realizmus”-nak még híre-hamva sem volt. Az igazán jelentős alkotók egymástól függetlenül, különböző korokban és helyeken élve is képesek feltalálni és használni ugyanazokat az eszközöket, ha a mű létrejötté úgy kívánja.

Gróf Bánffy Miklós illusztrációja Tamási Áron *Abel*-trilógiájához (Országos Széchényi Könyvtár)

Pár szó az *Ábel*-trilógiáról. Ábel mind a három részben gyakran jár pórul, húzza a rövidebbet. De nem is ez a lényeg, Ábel nem azért tartózkodik kinn a Hargitán, majd járja be az országot és Amerikát, hogy valamiféle anyagi haszonra tegyen szert. Inkább folyton keres valamit. Sokáig maga sem tudja, mit, végül a szülőföldben véli megtalálni ezt, és hazatér. Persze addig is élni kell, lehetőleg úgy, hogy az ember ne lógassa folyton az orrát. Erre való a góbés humor, ami nem viccek meséléséből áll, hanem mindig valamiféle élcelődés, ugratás. Szöketi az élet eleget Ábelt, hát ahol lehet, ugrat ő is másokat. Nem feltétlenül valamiféle betyáros igazságszolgáltatás okán, hanem sokszor öncélúan is. Mert azért így mégiscsak jobban telik az idő, ha haszon nincs is rajta. Tamási Ábele mintegy kilép a pénzre és sikerre orientált világ keretei közül, és arra szolgáltat példát, hogy a minőségi élethez elég némi furfang és jó kedély. Így válik szinte mitikus hőssé.

Ami Tamásinál számomra példaértékű, az az, hogy egyszerre és azonos súllyal jelentkezik nála a népe sorsáért való aggodás és a szociális érzékenység. Nem olyan gyakori ez másoknál, a hangsúly folyton eltolódik az egyik

javára, a másik rovására. De Tamásinál jól megfér együtt mind a kettő. Sokszor emiatt volt ő kényelmetlen egyik-másik épp hatalmon lévő kormányznak. Mikor jobboldalinak, mikor baloldalinak. Merthogy kényelmetlen volt. De kényelmetlennek lenni példaértékű.

Tamási már rég iskolai tananyag. Írásait olvasni egyszerre szórakoztató és felemelő. Nem félek leírni a „felemelő” szót, nem olcsó pátoszra gondolok. Tamási prózája örömpróza: egyszerűen örömet okoz olvasni és felolvasni novelláit, regényeit. Még akkor is, ha nem mindig nevetető dolgokról szólnak. Mostanában jelennek meg olyan írások, amelyeknek a szerzői próbálnak székelyeskedni, de csak külsőségekben, mesterkelten. A székely görögáboroskodás fényévekre van Tamási stílusától. Nem az a gond, hogy nem olvassák Tamásit elegendően, hanem hogy figyelmesebben kéne őt olvasni, nem leragadni a külsőségeknél.

Sóvári János: Tamási Áron, bronz, 35 cm (Petőfi Irodalmi Múzeum, foto: Balás Miklós)

Nagy István: Erdélyi falu, pasztell, papír, 31 x 42,5 cm, 1914 (Fotó: Kieselbach Galéria)

”

„S amint úgy közelről néztem a kínban fetrengő négert és az ő rettenetes arcát, amelyről csorgott a verejték, hirtelen az a másik gondolatom támadt, hogy maga az Isten vezetett ehhez az emberhez. [...] Tehát tőle fogom megkérdezni, hogy mi célra vagyunk a világon!

Egyszerre olyan nagy izgatottság vett erőt rajtam, amilyent soha nem éreztem. Odakaptam a homlokomhoz, amely forrón lüktetett, majd odakaptam a szívéhez, mely jobban táncolt, mint a legnagyobb szerelemben. [...] – A maga lelke most tiszta; mondja meg tehát nekem, hogy mi célra vagyunk a világon?

A négernek megmerevedett egy pillanatra az arca, majd hirtelen kacagni kezdett, s kacagás közben folyton azt mondta:

– Furesa, furesa, furesa. Aztán ismét megmerevedett az arca, mélyen a szemembe nézett, és így szólt: – Azért vagyunk a világon, hogy valahol otthon legyünk benne.

Ahogy ezt kimondta, ismét kacagni kezdett, de nem egészen úgy, mint az előbb, hanem a keserves és az örökké hontalan ember könnyes kacagásával. Még a térdit is csapkodta, miközben folytak a könnyei. Majd hirtelen azt is abbahagyta, újra a szemembe tekintett, utána pedig szaladni kezdett lefelé a hegyen. Úgy szaladt, mintha nem is ember lett volna, hanem valami fekete angyal.”

■ (Részlet Tamási Áron *Ábel Amerikában* című művéből)

